

WPŁYW POTENCJAŁU KOMPETENCYJNEGO ZMIAN W SZKOLNICTWIE WYŻSZYM NA SZKOLENIE SPECJALISTÓW DLA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

THE INFLUENCE OF COMPETENCE POTENTIAL OF CHANGES IN HIGHER EDUCATION
ON THE TRAINING OF SPECIALISTS FOR ENTREPRENEURSHIP

Prof. Nataliya Vnukova

Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny im. Simona Kuzneta w Charkowie, Wydział Bankowości i Usług Finansowych
ul. Nauki, 9a, 61166, Charków, Ukraina
ufp2007@meta.ua • ORCID 0000-0002-1354-4838

Dr Svitlana Achkasova, prof. nadzw.

Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny im. Simona Kuzneta w Charkowie, Wydział Bankowości i Usług Finansowych
ul. Nauki, 9a, 61166 Charków, Ukraina
svet_achk@meta.ua • ORCID 0000-0001-7233-0189

Dr Maryna Us, prof. nadzw.

Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny im. Simona Kuzneta w Charkowie, Wydział Ekonomii i Marketingu
ul. Nauki, 9a, 61166 Charków, Ukraina
marinaus_@ukr.net • ORCID 0000-0002-4849-0331

Dr Vasyl Pyvovarov, prof. nadzw.

Narodowy Uniwersytet Prawa im. Jarosława Mudryja, Wydział Kulturoznawstwa
ul. Puszkina 77, 61024 Charków, Ukraina
v.pyvovarov@ukr.net • ORCID 0000-0001-9642-3611

ABSTRAKT

Artykuł prezentuje uzasadnienie potrzeby zreformowania systemu wyższego szkolnictwa Ukrainy w zgodzie z europejskimi i międzynarodowymi standardami i wymogami, co zapewni pełne przejście do kompetencyjnego podejścia do uczenia się. W artykule zostały określone istota i korzyści posługiwania się potencjałem kompetencyjnym dla ulepszenia systemu szkolnictwa wyższego Ukrainy. Zostało przeprowadzone kompleksowe badanie marketingowe z użyciem metody analizy merytorycznej treści, które pomogło w ujawnić nowoczesne kompetencje potrzebne studentom i absolwentom kierunków finansowych i prawniczych. Ponadto przeprowadzono ankietę, która ukazała, że występują problemy z poziomem i jakością kształtowania profesjonalnych i kluczowych kompetencji.

Słowa kluczowe: kompetencje, edukacyjny potencjał kompetencyjny, kompetencje komunikacyjne, kompetencje przedsiębiorcze

ABSTRACT

The paper presents the substantiation of the need to reform the higher education system of Ukraine in line with European and international standards and requirements, providing a full transition to a competency approach to learning. The essence and advantages of using competency potential for improvement of the higher education system in Ukraine are determined. A comprehensive marketing research was conducted, using the method of content analysis that helped to reveal the modern competencies needed for students and graduates of financial and legal specialties. In addition, a survey was conducted which showed that there were problems with the level and quality of the formation of professional and key competences.

Key words: competence, education competency potential, communicative competence, entrepreneurial competence

JEL: A230, I25, M200

Wprowadzenie

Nowy program na rzecz zrównoważonego rozwoju, który znajduje odzwierciedlenie w 17 Celach Globalnych (General Assembly of the United Nations, 2015) został uchwalony rezolucją przyjętą w Nowym Jorku w ramach 70. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych 25.09.2015 nr 70/1 „Przekształcanie naszego świata: Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju”.

Program „Globalne Cele” oficjalnie wszedł w życie z dniem 1 stycznia 2016 r. i przewiduje 15-letnie programy, które mają doprowadzić do ich

osiągnięcia przed 2030 r. Każdy kraj opracował konkretne programy dla swojego zrównoważonego rozwoju i Ukraina nie stanowi tu wyjątku. W ramach proponowanych celów uznaje się, że wyeliminowanie ubóstwa zostanie uwzględnione w połączeniu ze strategiami, które powinny promować wzrost gospodarczy i wypełniać zakres wymagań potrzeb społecznych, łącznie z edukacją, opieką zdrowotną, ochroną społeczną, w szczególności ochroną emerytów, a także możliwościami zatrudnienia. Wyzwania te są dla Ukrainy bardziej niż kiedykolwiek kluczowe i decydujące.

Współczesny świat charakteryzuje się istnieniem gospodarki cyfrowej, w której wzrost jest kluczem do rozwoju człowieka, a jego wiedza, umiejętności i kompetencje są głównym zasobem i podstawą dla przyszłej pozytywnej zmiany, dlatego Bloomberg Innovation Index oblicza — pośród innych — kryteria takie jak m. in. efektywność szkolnictwa wyższego, odsetek absolwentów i koncentracja naukowców w kraju (The Bloomberg Innovation Index, 2015). Dodatkowo przy obliczaniu konkurencyjności w Globalnym Raporcie Konkurencyjności 4.0 (World Economic Forum, 2018), sekcja „Umiejętności” zawiera takie wskaźniki, jak „jakość szkolenia zawodowego” i „umiejętności absolwentów”. Wszystko to jest potwierdzeniem zrozumienia znaczenia społeczeństwa wiedzy, ale także jego dostosowania do współczesnych wyzwań i zagrożeń.

Aby być konkurencyjnym w nowym środowisku, jak dowodzą tego studia ilościowe przeprowadzone przez europejskie i międzynarodowe organizacje (World Economic Forum, 2018), należy posiadać nowe kompetencje, umiejętności przystosowawcze i zdolność ciągłego uczenia się.

Dlatego nowoczesna edukacja powinna być ukierunkowana na zdobywanie umiejętności w celu samodzielnego pozyskiwania wiedzy, kreatywnego myślenia i zdolności zastosowania nowej wiedzy. Poza tym ważny jest rozwój umiejętności komunikacyjnych. To z kolei wymaga rewizji zawartości treści, jakości, prawnego i metodologicznego wsparcia i podejścia do zdobywania wszystkich poziomów edukacji. Może to zostać osiągnięte poprzez współpracę efektywną oraz współpracę z państwem, biznesem, instytucjami społeczeństwa obywatelskiego, instytucjami edukacyjnymi i jednostkami.

W kontekście pogłębiania integracji Ukrainy z paneuropejską przestrzenią edukacyjną osiągnięcie celu nowoczesnej edukacji wymaga przejścia systemu szkolnictwa wyższego do nowej koncepcji szkolenia przyszłych specjalistów, uwzględniającej ulepszone podejście do kompetencji. Ponadto zale-

cane jest posłużenie się potencjałem kompetencyjnym w celu zapewnienia konkurencyjności instytucji szkolnictwa wyższego w europejskiej przestrzeni edukacyjnej i wyszkolonych specjalistów na rynku pracy zarówno na rynku krajowym, jak i światowym w różnych dziedzinach (Vnukova i Achkasova 2009; Pukala, Lysytsia, Prytychenko i Gron, 2018). W związku z tym istnieje potrzeba poprawy jakości usług edukacyjnych i ukształtowania zintegrowanych, profesjonalnych umiejętności, szczególnie dla absolwentów specjalności ekonomicznych i prawniczych uczelni wyższych oraz pracowników. W szczególności może to zostać dokonane poprzez wykorzystanie innowacyjnych elementów szkolenia i wprowadzenie przez samych przedsiębiorców praktycznych narzędzi do zdobywania wiedzy i umiejętności posługiwania się wiedzą ekonomiczno-prawną. Wszystko to determinuje znaczenie i cel prezentowanego w artykule badania.

Materiały i metody

Głównym celem badania jest analiza aktualnych kompetencji pojawiających się w systemie szkolnictwa wyższego i uzasadnienie możliwości wykorzystania potencjału kompetencyjnego do zmian w systemie szkolnictwa wyższego. Osiągnięcie głównego celu badania polega na rozwiązaniu szeregu problemów, do których należą: 1) analiza prac naukowych badaczy dotyczących natury i korzyści płynących z podejścia kompetencyjnego w szkolnictwie wyższym; 2) dokonanie analizy merytorycznej treści w celu zidentyfikowania listy nowoczesnych kompetencji absolwentów uczelni wyższych, które są niezbędne do ich pomyślnego zatrudnienia, oraz zagrożeń, które mogą towarzyszyć temu procesowi; 3) przeprowadzenie ankiety wśród absolwentów uczelni wyższych drugiego (magisterskiego) i trzeciego (edukacyjno-naukowego) stopnia na temat świadomości znaczenia i adekwatności ich kompetencji zawodowych dla Krajowych Ram Kwalifikacji oraz wymagań dzisiejszych interesariuszy; 4) zidentyfikowanie możliwości wykorzystania zalet perspektywy kompetencyjnej i potencjału do wprowadzenia zmian w szkolnictwie wyższym.

Autorzy artykułu w okresie od maja 2018 r. do grudnia 2019 r. przeprowadzili kompleksowe badanie rynku na temat zrozumienia perspektyw i podejścia do potencjału kompetencyjnego w edukacji, ustalając listę konkret-

nych kompetencji i specjalizacji pod kątem ich zgodności z potrzebą zmian w szkolnictwie wyższym na Ukrainie. Do celów badania zostały zgromadzone pierwotne i wtórne dane dotyczące tematu. W celu uzyskania danych pierwotnych użyto metody ilościowej — ankiety obejmującej kwestionariusz z uwzględnieniem narzędzi i procedury. W badaniu wzięli udział respondenci ze studiów II stopnia i III stopnia na kierunkach ekonomiczno-prawniczych, w tym studenci I roku studiów magisterskich „Finanse i Kredyt” na specjalności „Finanse, bankowość i ubezpieczenia” na Uniwersytecie Ekonomicznym im Simona Kuzneta w Charkowie oraz kandydaci na stopień dydaktyczno-naukowy doktora filozofii na specjalności „Prawo” na Narodowym Uniwersytecie Prawa im. Jarosława Mudryja.

Jako część badania autorzy opracowali kwestionariusz składający się z trzech bloków pytań, w całości liczących 23 pytania zamknięte — większość z nich stanowiły pytania dychotomiczne lub z wieloma opcjami. Wielkość próby wynosiła 56 respondentów, w tym 27 mężczyzn i 29 kobiet. Dostarczyło to aktualną pierwotną informację dotyczącą statusu, zrozumienia, jakości kompetencji i potrzeby zmian w systemie szkolnictwa wyższego dla absolwentów kierunków ekonomicznych, w tym finansowych i prawniczych.

Dane wtórne zostały zebrane w wyniku zastosowania metod analizy treści do identyfikacji uogólnionej listy wymaganych kompetencji absolwentów uczelni wyższych oraz metody analizy literatury naukowej — w celu określenia charakteru i podejścia potencjału kompetencyjnego. Zastosowanie którejkolwiek z tych metod pozwala ocenić i uzasadnić wykorzystanie potencjalnych możliwości kompetencyjnych oraz możliwości ściślejszej współpracy pomiędzy państwem, biznesem, szkołami i osobami poszukującymi pracy na wszystkich poziomach szkolnictwa wyższego.

Teoria i pomiar

Badanie teoretyczne

Analiza wielu systemów edukacyjnych pokazuje, że jednym ze sposobów aktualizacji treści edukacyjnej i technologii edukacyjnych, podniesienia ich jakości, dopasowania ich do współczesnych potrzeb, integracji ze światową prze-

strzeżeniem edukacyjną jest skupienie się na kompetentnym podejściu do programu nauczania i stworzenie skutecznych mechanizmów jego wdrożenia. Można przyjąć, że podejście stanowi potencjał kompetencyjny, jak zauważyli Lee i Lee (2016), który łączy zestaw dostępnych możliwości, środków w edukacji.

W celu zrozumienia, jak można wykorzystać potencjał kompetencyjny, została przeanalizowana istota najbardziej kompetentnego podejścia w edukacji.

Autorzy artykułu podzielają pogląd F. Weinerta (2001), że jasna interpretacja podejścia kompetencyjnego i koncepcji kompetencji nie jest możliwa. Naukowiec przekonuje, że nie ma jednolitego zastosowania pojęcia kompetencji i powszechnie zaakceptowanej definicji tego terminu. Stwierdzenie to jest tłumaczone faktem, że istnieje różnorodność doświadczeń i stanowisk naukowych dotyczących istoty samej edukacji i jej celu w różnych krajach świata.

Zgodnie z definicją Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) fachowość (kompetencja) to „umiejętność skutecznego odpowiadania na potrzeby lub pomyślnego wykonywania zadań” (OECD, 2005).

Problem edukacji zorientowanej na kompetencje w naszych czasach, pomimo dużej liczby prac naukowych na ten temat, jest pilniejszy niż kiedykolwiek. Jest on opracowywany przez znane organizacje międzynarodowe, w tym UNESCO, UNICEF, UNDP, Radę Europy, OECD, Departament Norm Międzynarodowych itp.

Analiza prac dotyczących problemów kompetencyjnych pozwala rozróżnić trzy etapy kształtowania się podejścia opartego na kompetencjach w edukacji (edukacja oparta na kompetencjach) (Khoruzha, 2007):

- w pierwszym etapie (lata 1960–1970) kategoria „kompetencja” została wprowadzona do aparatu naukowego i stworzono przesłanki do rozróżniania pojęć fachowość/kompetencja;
- drugi etap (lata 1970–1990) charakteryzuje się wykorzystaniem kategorii kompetencji w teorii i praktyce nauczania językowego (zwłaszcza języka nierodzimego), profesjonalizmu w zarządzaniu, komunikacji w nauczaniu, rozwijana jest treść pojęcia „kompetencje społeczne”;
- trzeci etap (od lat 90. XX wieku) charakteryzuje się holistyczną instytucjonalizacją podejścia, jego włączeniem do krajowych systemów edukacyjnych, co zostało odzwierciedlone poprzez opracowanie dokumentów UNESCO, wdrażanie podejścia w ramach procesu bolońskiego itd.

Od podpisania Deklaracji Bolońskiej w 1999 r. nastąpiła reorientacja edukacji i wprowadzenie podejścia ukierunkowanego na kompetencje, stworzenie kategoriycznego i pojęciowego aparatu podejścia kompetencyjnego, co zostało odzwierciedlone w glosariuszu terminów edukacji europejskiej (Tuning Educational Structures in Europe).

Większość badaczy zgadza się, że podejście do edukacji oparte na kompetencjach jest zaprojektowane tak, aby powiązać edukację z sektorem wytwórczym i zwiększyć potencjał jednostek dla przemian społecznych, ekonomicznych, politycznych i kulturowych, które zachodzą obecnie na świecie. To stwierdzenie podkreśla rolę jednostki — konkretnej jednostki — oraz kształtowanie różnych kompetencji, które pozwolą jej odpowiednio reagować na wyzwania i dostosowywać się do zachodzących zmian.

Dlatego też edukacja zorientowana na kompetencje ma na celu zaspokojenie osobistych, społecznych, zawodowych i kulturowych potrzeb współczesnego społeczeństwa. Takie twierdzenie prowadzi do przejścia od tradycyjnego podejścia skoncentrowanego na nauczaniu do edukacji zorientowanej na uczenie się, w której centrum procesu uczenia się są studenci i ich potrzeby (Figuroa-Rodríguez, Figuroa-Sandoval i Figuroa-Rodríguez, 2012).

Opinia ta została potwierdzona przez badanie (Pluta-Olearnik, 2019), które podkreśla znaczenie angażowania studentów w rozwój edukacji uniwersyteckiej, uwzględniając oczekiwania (Pukala, Lysytsia, Prytychenko i Gron, 2018), zachowanie i charakterystykę studentów w kształtowaniu ich kompetencji.

Poprawa jakości i poziomu edukacji wymaga od systemu szkolnictwa wyższego podjęcia kompleksowych środków. Punktem wyjścia dla tych działań powinno być zdefiniowanie postrzegania i oczekiwań (Baruk i Goliszek, 2018). Powinny być zbadane nie tylko pod względem potencjalnych uczestników procesu uczenia, ale również różnych grup, w szczególności studentów jako głównych odbiorców usług edukacyjnych, biorąc pod uwagę np. różne kryteria demograficzne. Jest to ważne, ponieważ może się okazać, że kobiety i mężczyźni mają różne potrzeby pod względem kształtowania podstawowych i zawodowych kompetencji, które są niezbędne do osiągnięcia wysokiego poziomu konkurencyjności na rynku pracy i sukcesu w przedsiębiorczości.

Podejście oparte na kompetencjach w szkolnictwie wyższym obejmuje organizowanie procesu uczenia się, który jest skoncentrowany na tym, czego studenci się uczą lub robią w wyniku uczenia się, a nie na tym, czego po-

winni się nauczyć. Podejście oparte na kompetencjach kształci studentów w zakresie jakości pracy zawodowej wymaganej na rynku pracy, a kryteria i parametry oceny efektów kształcenia są ujednolicone i wyrażone w kategoriach i wynikach, które mogą być zinterpretowane i uwzględnione w dowolnej instytucji edukacyjnej w dowolnym kraju.

17 stycznia 2018 r. Parlament Europejski i Rada Europejska zaaprobowaly program ramowy dla zaktualizowanych kluczowych kompetencji do uczenia się przez całe życie (European Commission, 2018). Dokument prezentuje listę przewodnich kompetencji potrzebnych wszystkim jednostkom w celu wzmocnienia ich rozwoju, zwiększenia szans zatrudnienia, włączenia w życie społeczne i aktywności obywatelskiej. W związku z tym kluczowe umiejętności są pewnym rodzajem potencjału dla dalszego rozwoju osoby w kontekście ciągłego uczenia się. Oznacza to, że mogą one być kształtowane i rozwijane w procesie trwającym całe życie. Pośród kompetencji różniących się od poprzedniej, zaproponowanej w 2006 r. wersji znajdują się: umiejętność czytania i pisanania, umiejętność posługiwania się językami obcymi, kompetencje osobiste, społeczne i edukacyjne, kompetencje obywatelskie, kompetencje w zakresie przedsiębiorczości.

Kształtowanie tych wiodących kompetencji jest jednym z głównych zadań, które mogą zostać wdrożone w systemie edukacji na różnych poziomach, a szczególna rola w tym procesie została przypisana szkolnictwu wyższemu. Dlatego też kształtowanie kluczowych kompetencji jest priorytetem do wprowadzenia zmian w systemie szkolnictwa wyższego.

Badania praktyczne

Zmiany zachodzące w systemie szkolnictwa wyższego są powiązane z wyzwaniem XXI wieku oraz problemami przeżycia fizycznego będącymi wynikiem wzrostu agresji i ograniczonej mobilności społecznej. Na Ukrainie wyzwania te są w pełni widoczne i mają wpływ na proces edukacyjny, co wymaga podjęcia decydujących działań.

Oprócz tego złożoność i potrzeba zmiany są połączone z pewną liczbą zagrożeń. Zgodnie z definicją (Babyna, 2016) istnieje osiem grup potencjalnych zagrożeń: polityczno-prawne, finansowo-ekonomiczne, organizacyjno-

-techniczne, personalne, zarządcze, informacyjno-komunikacyjne, socjokulturowe, edukacyjno-metodologiczne.

W 2015 r. Bank Światowy przeprowadził badanie dotyczące poziomu rozwoju i jakości edukacji oraz rynku pracy na Ukrainie. W opracowanym podsumowaniu pt. „Umiejętności dla nowoczesnej Ukrainy” (Del Carpio, Kupets, Muller i Olefir, 2015) stwierdzono, że Ukrainę charakteryzuje relatywnie wysoki poziom edukacji, duża liczba studentów i absolwentów wyższych uczelni, co z kolei przyczynia się do postępu naukowego i industrialnego. Jednocześnie obserwuje się słaby rozwój gospodarczy i niski poziom wydajności pracy w porównaniu z innymi porównywalnymi krajami o gospodarce rynkowej, a poziom życia przeciętnego człowieka w 2015 r. jest gorszy niż w 1991 r. (kiedy ogłoszono niepodległość kraju).

Liczne problemy systemowe zakumulowały się w sektorze edukacyjnym niepodległej Ukrainy (Pukala, Lysytsia, Prytychenko i Gron, 2018). Wśród nich są: postrzeganie przez struktury rządowe sektora edukacji jako drugorzędnej w porównaniu z ekonomią, „wydatkowej” raczej niż wartej inwestycji części budżetu państwa; pogarszanie się bazy materiałowej i technicznej, starzenie się kadry nauczycielskiej, niewystarczający napływ młodych specjalistów (Babyna, 2016); niskie płace, zredukowany status pracowników edukacji; rosnąca nierówność w dostępie do wysokiej jakości edukacji; brak kodyfikacji i niedoskonałość ustawodawstwa w sferze edukacji; nadmierna komercjalizacja usług edukacyjnych; powolna i przypadkowa aktualizacja treści edukacyjnych; pogarszanie się jakości kadry nauczycielskiej i kryzys edukacji pedagogicznej; brak profesjonalnego i efektywnego systemu monitorowania i kontroli jakości edukacji; pogarszanie się jakości literatury edukacyjnej i krytyczny niedobór zaawansowanych technologii w sektorze edukacyjnym i nie tylko (Vnukova i Akchaso-va, 2009).

Jedną z głównych przyczyn tej niezadowolającej sytuacji jest brak lub powolne tempo reform, zwłaszcza w sferze regulacji rynku pracy i działalności instytucji edukacyjnych. Bank Światowy przedstawił braki i zalecenia dotyczące koniecznych zmian w edukacji, zgodnie z którymi: pracownicy potrzebują kombinacji umiejętności (słaby praktyczny element edukacji); edukacja nie jest adekwatna do obecnych standardów (wymaga zdobycia doświadczenia (teorii) i zwiększonego zaangażowania z pracodawcami i przedsiębiorcami); nieefektywność instytucjonalna utrudnia wykorzysta-

nie i rozwój umiejętności (potrzeba zmiany podejścia do edukacji i samej edukacji lub ich doskonalenia); niedopasowanie umiejętności ogranicza efektywność przedsiębiorstw i ogólną produktywność (potrzeba synergii między edukacją, rządem, biznesem i dostawcami edukacji w celu ujednoczenia programów nauczania, programów i obecnych kompetencji).

Międzynarodowe badania jakości szkolnictwa wyższego pokazują, że wskaźniki dla Ukrainy są raczej zróżnicowane. W tabeli 1 wyszczególniono ranking Ukrainy w „Globalnym Raporcie Konkurencyjności 2018”.

Dane przedstawione w tabeli 1 wskazują na potrzebę zmian w systemie edukacji. Z jednej strony Ukraina zajmuje od 11. do 16. miejsca na świecie pod względem liczby rejestracji na studia wyższe. Pod względem jakości systemu edukacji i edukacji menedżerskiej miejsce Ukrainy jest zmienne i dość niskie, co wskazuje na potrzebę reformy szkolnictwa wyższego na kierunkach ekonomicznych.

Tabela 1. Ranking Ukrainy w kategorii "Edukacja" (opracowany przez autorów)

Wskaźnik	Indeks wartości według roku			
	2014–2015	2015–2016	2016–2017	2017–2018
Jakość systemu edukacji	65	46	46	49
Jakość systemu edukacyjnego	72	54	56	56
Jakość edukacji przyrodniczej i matematycznej itp.	30	38	27	27
Szkoły zarządzania jakością	88	87	93	88
Udział edukacji	14	14	11	16
Rejestracja do szkół średnich	41	39	53	51
Rejestracja do uczelni wyższych HEI	13	14	11	16
Liczba krajów biorących udział w badaniu	144	140	138	137

Źródło: World Economic Forum, 2018.

Aktualizacja kwestii znalezienia potencjału dla zmian w szkolnictwie wyższym została wzmocniona poprzez ratyfikację Układu Stowarzyszeniowego z UE (16 września 2014 r.), przyjęcie na Ukrainie zmian w Krajowych Ramach Kwalifikacji (Gabinet Ministrów Ukrainy. Dekret z 12 czerwca 2019 r. nr 509), ustawy o edukacji (Prawo Ukrainy. O edukacji, 2017), no-

wego brzmienia ustawy o szkolnictwie wyższym (Prawo Ukrainy. O szkolnictwie wyższym nr 1556–VII z 1.07.2014), ustawy o zmianie niektórych ustaw Ukrainy dotyczących poprawy działalności edukacyjnej w dziedzinie szkolnictwa wyższego (2020).

Zaktualizowane Krajowe Ramy Kwalifikacji oparto na europejskich i krajowych standardach oraz zasadach zapewniania jakości edukacji, uwzględnia wymagania rynku pracy w zakresie kompetencji pracowników i jest wprowadzana w celu harmonizacji ustawodawstwa w dziedzinie edukacji oraz stosunków społecznych pracy, promując krajowe i międzynarodowe uznawanie kwalifikacji zdobytych na Ukrainie i ustanawiając efektywną interakcję między edukacją a rynkiem pracy.

Tym samym podejście kompetencyjne zostało już wprowadzone do systemu edukacji poprzez ustanowienie branżowych standardów dla szkolnictwa wyższego, które stanowią przesłanki do większego i bardziej elastycznego zbliżania efektów kształcenia do potrzeb i wymagań rynku pracy, w celu pogłębiania rozwoju technologii edukacyjnych i systemu edukacji jako całości.

Zmiany zachodzą na poziomie legislacyjnym, ale jakościowe i efektywne wykorzystanie wszystkich przyjętych norm wymaga dostosowania i wykorzystania kompetentnego podejścia.

Świadczenie wysokiej jakości usług edukacyjnych na rynku usług edukacyjnych (szkolnictwa wyższego) polega na zdefiniowaniu nowoczesnych kompetencji potrzebnych absolwentom do bycia konkurencyjnymi na rynku pracy i dalszej aktywności, zrozumieniu decyzji podejmowanych przez państwo i biznes (Lysytsia, Martynenko, Bielikova, Gron i Us, 2019) i na tej podstawie proponowaniu konkretnych działań i rozwiązań, które zapewniłyby realizację potencjału kompetencyjnego do jakościowej zmiany. W celu uzyskania niezbędnych informacji zostało przeprowadzone kompleksowe badanie marketingowe.

Wyniki i rozważania

Wyniki

W warunkach zaostrej konkurencji oraz poszukiwania sposobów doskonalenia i rozwoju systemu szkolnictwa wyższego celowe jest ustalenie listy kompetencji absolwentów i specjalistów. W tym celu monitorowano zapotrzebowanie pracodawców na wymagane kompetencje pracowników, co może służyć jako źródło informacji zarówno o istniejących, jak i potencjalnych zaletach lub wadach organizacji teoretycznej i praktycznej części procesu szkoleniowego instytucji szkolnictwa wyższego. Uwzględnienie wyników takiego monitoringu pozwoli zidentyfikować te kompetencje, na które jest zapotrzebowanie na rynku pracy, przygotować absolwentów — specjalistów, którzy są w stanie podejmować decyzje w warunkach ryzyka i szybkich zmian w otoczeniu zewnętrznym w warunkach rynkowych, co zapewni tym ostatnim trwałe przewagi konkurencyjne.

Badania prowadzono dwuetapowo. W pierwszym etapie zebrano informacje ilościowe do analizy treści. Źródłem danych do analizy było sześć najpopularniejszych witryn internetowych z ofertami pracy na Ukrainie: work.ua, rabota.ua, HeadHunter (hh.ua), jobs.ua, trud.ua oraz all-job.com.ua. Zebrano informacje wraz z przyporządkowaniem życiorysów i danych o wolnych stanowiskach do stanowisk odpowiadających specjalnościom ekonomiczno-prawniczym, w szczególności w dziedzinie finansów, oraz zawierające istotne informacje badawcze. Ogółem zebrano dane z 9048 ofert pracy i 10 103 ofert pracy (życiorys) w okresie 21.10.2019–21.12.2019.

Wyniki analizy merytorycznej treści pozwoliły na dokonanie następujących uogólnień. Do najpopularniejszych (nowoczesnych) kompetencji należą: komunikatywność (wpisuje się to w światowe trendy i, jak zauważył Pivovarov (2019), jest jedną z kluczowych kompetencji), umiejętności analityczne, odporność na stres, odpowiedzialność, uważność i inne.

Wśród najważniejszych kompetencji zawodowych zidentyfikowano: znajomość kilku języków obcych, umiejętność krytyki i samokrytyki, kreatywność, wykorzystanie wiedzy w sytuacjach praktycznych, umiejętności w zakresie organizacji i planowania wydarzeń oraz zarządzania czasem, formułowanie i rozwiązywanie problemów, umiejętność znajdowania przetwarzania i analizy informacji z różnych źródeł, motywowane podejmowanie decyzji, pracę zespołową, zaangażowanie w bezpieczeństwo, znajomość i zrozumienie tematu i rozumienie zawodu, umiejętność pracy w środowisku między-

narodowym, zdolność do działania, kierowanie się względami etycznymi, umiejętność komunikować się z osobami niebędącymi ekspertami w danej dziedzinie, umiejętność abstrakcyjnego myślenia, analizy i syntezy informacji, wykorzystanie narzędzi ekonomicznych i matematycznych, nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, pakietów oprogramowania ogólnego i specjalnego przeznaczenia, znajomość prawa itp.

Należy zauważyć, że duża liczba wakatów świadczy nie tyle o szerokich możliwościach zatrudnienia, ile o przydatności i jakości, wiedzy i poziomie kompetencji kandydatów lub braku kompetencji niezbędnych do skutecznego wykonywania obowiązków w określonej dziedzinie. Ponadto większości zidentyfikowanych kompetencji nie da się ukształtować w krótkim czasie, dlatego konieczne jest wdrożenie systemu stażowego doksztalcania, skorzystanie z kształcenia dualnego (*The concept of training specialists in dual education in Ukraine*, 2018) czy też kompleksowe zaspokajanie potrzeb ludzi w zakresie uczenia się przez całe życie.

Pierwszy etap badań pozwolił na zidentyfikowanie potrzeb w zakresie kompetencji komunikacyjnych i przedsiębiorczych, które są powiązane z kluczowymi. Ważne jest, aby pracodawcy stymulowali współpracę między szkolnictwem wyższym a szkoleniem zawodowym, wtedy szkolenie w zakresie przedsiębiorczości jest niezwykle cenne.

Druga faza badania polegała na uzyskaniu podstawowych informacji poprzez wywiady ze studentami studiów magisterskich i absolwentami studiów trzeciego stopnia (nauk ścisłych), jako że biznes wykazuje rosnące zapotrzebowanie na usługi edukacyjne, które zapewniają kształcenie kompetentnych specjalistów w celu sprostania nowym wymaganiom rynku. Zapotrzebowanie na specjalistów posiadających wiedzę z zakresu rynków finansowych i instrumentów finansowych oraz prawników determinuje tempo i poziom rozwoju rynku finansowego i instytucji finansowych oraz ustawodawstwo. W okresie niestabilności na Ukrainie rośnie zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowanych specjalistów posiadających kluczowe kompetencje zawodowe do pracy na właściwych rynkach usług finansowych i prawnych. Tym samym rośnie znaczenie badań nad problematyką kształcenia zawodowego specjalistów tych specjalności. W badaniu wzięło udział 56 osób, sama ankieta składała się z trzech bloków pytań, obejmujących: znajomość i zrozumienie wymagań kwalifikacyjnych dla specjalności; priorytet kompetencji podstawowych i zawodowych; nowoczesny specjalista i jego zgodność z wymaganiami interesariuszy.

Najważniejsze pytania i wyniki rozkładu odpowiedzi respondentów przedstawiono w tabeli 2. Na podstawie wyników zawartych w tabeli 2 można zauważyć, że respondenci nie są świadomi i nie rozumieją charakteru i listy kwalifikacji dla danego poziomu. Widać różnicę w odpowiedzi na zapotrzebowanie na specjalistów na określonym poziomie wykształcenia dla określonych organizacji. Świadczy to o nieznamomości trendów na rynku pracy i możliwym niezrozumieniu charakteru funkcji pełnionych przez daną specjalność. Jednak większość respondentów zdaje sobie sprawę z braku przygotowania i niedopasowania absolwentów do oczekiwań pracodawców (32% menedżerów uważa je za nieodpowiednie, a 43% — za tylko częściowe).

Tabela 2. Pytania i podział odpowiedzi respondentów według bloku „Znajomość i zrozumienie wymagań kwalifikacyjnych dla zawodu”

Pytanie	Podział odpowiedzi respondentów
Czy znasz Krajowe Ramy Kwalifikacji zatwierdzone przez Gabinet Ministrów Ukrainy i ukraińskie standardy szkolnictwa wyższego w dziedzinie finansów (prawo)?	Tak 39% Nie 22% Częściowo 39%
Czy uważasz, że te standardy szkolnictwa wyższego są zgodne z wymaganiami pracodawcy, czy też wymagają poprawy?	Tak 39% Nie 33% Niezdeterminowany 28%
Jacy specjaliści z wykształceniem z zakresu finansów (prawa) są, twoim zdaniem, najbardziej potrzebni organizacjom działającym na danym rynku?	Licencjat 15% Specjalista 38% Magister 37% Doktor 10%
Czy twoim zdaniem wystarczające jest (zgodne z oczekiwaniami pracodawcy) przygotowanie absolwentów uczelni wyższych — specjalistów w dziedzinie finansów (prawa) do pracy w instytucjach Ukrainy w odpowiednim obszarze działalności?	Tak 25% Nie 32% Częściowo 43%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

W badaniu zadano pytania o kompetencje priorytetowe Krajowej Ramy Kwalifikacji, które zdaniem respondentów są najbardziej potrzebne w wybranym zawodzie (nie więcej niż dwie), a rozkład odpowiedzi prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Rozkład odpowiedzi respondentów na temat priorytetu kompetencji podstawowych Krajowej Ramy Kwalifikacji dla specjalności

Znaki porównania według płci	Deskrytory odpowiedzi w Krajowych Ramach Kwalifikacji (%)				
	wiedza	umiejętności	komunikacja	autonomia	odpowiedzialność
Mężczyźni	48	33	33	18	22
Kobiety	45	27	59	20	24

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Ogólnie rzecz biorąc, najważniejszymi priorytetami są wiedza, umiejętności i komunikacja. Jak widać z danych zawartych w tabeli 3, respondenci zwracali uwagę na niski poziom znaczenia kompetencji, takich jak autonomia, co wskazuje na brak akceptacji lub niechęć do samodzielnego wykonywania zadań, rozwiązywania problemów. Wskazuje to na potrzebę zmiany kompetencji.

Dodatkowo pytanie zostało zadane w kwestionariuszu, na które odpowiedzi zostały sformułowane na podstawie danych uzyskanych w pierwszym etapie badania. Respondentowi zaproponowano listę zidentyfikowanych współczesnych kompetencji, które są ważne. W wyniku otrzymanych odpowiedzi ustalono, że opinia większości respondentów (61%) pokrywa się z danymi z analizy wymagań pracodawców odnośnie wagi i konieczności rozwoju kompetencji komunikacyjnych. Również znaczny odsetek odpowiedzi (ok. 45% badanych) dotyczył takich kompetencji zawodowych, jak: umiejętność działania, kreatywność. Można je przypisać kompetencjom kluczowym, które w ramach EntreComp Framework: Entrepreneurial Competence Framework (Bacigalupo, Kampylis, Punie i Van den Brande, 2016), bezpośrednio odzwierciedlają definicję przedsiębiorczości (kompetencja przedsiębiorcza) jako zdolność do przekładania pomysłów na działania, które generują wartość dla innych.

Można zatem stwierdzić istnienie konieczności wykorzystania kompetentnego potencjału zmian w systemie szkolnictwa wyższego w celu kształtowania prawdziwych kompetencji komunikacyjnych i przedsiębiorczych wśród studentów i absolwentów uczelni wyższych. Poprawi to jakość usług edukacyjnych i podniesie poziom kształcenia, zwłaszcza

w sytuacji, gdy ocena nowych zmian w prawie o szkolnictwie wyższym będzie dokonywana pod kątem zatrudniania absolwentów danych specjalności.

Rozważania

Pozytywne zmiany w szkolnictwie wyższym są możliwe dzięki włączeniu kompetencji przedsiębiorczych do programów nauczania, równoległe ze szkoleniem nauczycieli w zakresie nowych (innovacyjnych) metod wprowadzania dyscyplin edukacyjnych, dostarczaniem literatury edukacyjnej, tworzeniem wystarczającej infrastruktury. Za właściwe uważa się wprowadzenie kluczowych kompetencji w zakresie przedsiębiorczości do programów nauczania na wszystkich poziomach edukacji (szkolnictwo podstawowe, średnie, zawodowe, wyższe i trwające całe życie), co będzie promować ogólnokrajową kulturę przedsiębiorczości, a w przyszłości potencjalnie wpłynie na wzrost gospodarczy i złagodzi napięcia społeczne.

Jeśli chodzi o kompetencje komunikacyjne, można je rozwijać przy użyciu innovacyjnych narzędzi i technik nauczania. Ponadto realizacja pogłębionej współpracy i partnerstwa pomiędzy państwem, biznesem, placówkami edukacyjnymi i kandydatami na wszystkich poziomach szkolnictwa wyższego nie tylko podniesie poziom kształcenia, praktycznego przygotowania specjalistów, ale także ogólne kompetencje wszystkich stron zaangażowanych w taką współpracę.

Zaangażowanie małych i średnich przedsiębiorstw we współpracę z instytucjami zawodowymi i technicznymi oraz uczelniami wyższymi, a także doradztwo zawodowe w połączeniu z efektywną pracą usług doradczych będzie ważne dla zaspokojenia potrzeb szkoleniowych i rozwiązywania problemów związanych z zatrudnieniem.

Potencjalnym kierunkiem realizacji potencjału kompetencyjnego może być udział studentów, kandydatów, nauczycieli w programie mobilności akademickiej, jako zdobywanie doświadczeń i kształtowanie niedostatecznie rozwiniętych kompetencji. Wskazane jest zapewnienie większych możliwości udziału w takich programach, jak np. „Erasmus dla młodych przedsiębiorców”, które mogą zintensyfikować szkolenia z zakresu internacjonalizacji małych i średnich przedsiębiorstw.

Wnioski

Obecnie państwowe standardy szkolnictwa wyższego oraz Krajowe Ramy Kwalifikacji wymagają nowej technologii organizacji procesu kształcenia i kompetencji, które są kształtowane w trakcie i w wyniku szkoleń. Osiągnięcie standardów i ukształtowanie kluczowych kompetencji nowego pokolenia nie jest możliwe bez uczelni wyższych nowej generacji, które powinny stwarzać warunki do rozwoju i socjalizacji młodych ludzi. Zwiększenie efektywności systemu szkolnictwa wyższego wiąże się z systematyczną oceną jego potrzeb w zakresie zabezpieczenia i wykorzystania rezerw rozwojowych. Szczególną uwagę zwraca się na charakter, właściwości i korzyści wynikające z wdrażania podejścia opartego na kompetencjach na wszystkich poziomach edukacji.

Nie było różnic w rozkładzie odpowiedzi respondentów dotyczących priorytetu kompetencji kluczowych dla zawodu Krajowych Ram Kwalifikacji, z wyjątkiem elementu komunikacyjnego — bardziej akcentowanego przez kobiety.

Na podstawie wyników badań proponuje się wykorzystanie potencjału kompetencyjnego zmian w systemie szkolnictwa wyższego, które wpłyną na: wzrost zainteresowania poznawczego studentów nauką; wzmocnienie motywacji do samorozwoju; podniesienie jakości edukacji; rozwój umiejętności komunikacyjnych i przedsiębiorczych studentów; samodzielną i zawodową definicję absolwentów uczelni wyższych; dostosowanie absolwentów do aktualnych warunków społeczno-ekonomicznych, w szczególności rynku pracy; budowanie modelu doskonalenia umiejętności finansowych i kompetencji zawodowych (w ramach kompetencji kluczowych uczenia się przez całe życie) dla specjalistów, w szczególności przy opracowywaniu zorientowanego na ryzyko systemu kapitałowego zabezpieczenia emerytalnego, którego różnica może polegać na wykorzystaniu innowacyjnych metod szkoleniowych — trzystopniowego programu szkoleniowego; podniesienie kultury technicznej, metodologicznej i informacyjnej nauczycieli; dostępność warunków do realizacji umiejętności i możliwości studentów; poszerzenie partnerstwa społecznego; zaspokojenie potrzeb ludności w nowej jakości usług edukacyjnych; wzmocnienie znaczącego zaangażowania między pracodawcami, absolwentami i uczelniami wyższymi. Dalsze badania powinny

być kontynuowane w kierunku wypracowania modelu zmiany systemu szkolnictwa wyższego Ukrainy w oparciu o zidentyfikowany potencjał kompetencyjny.

Referencje

1. Babyna, T. G. (2016). Risks in the market of educational services. *Humanitarny Visnyk Pereyaslav-Hmelnytskogo Derzhavnogo Pedagogichnogo Universytetu imeni Hryhoriya Skovorody*, 13, 268–273.
2. Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y. & Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The entrepreneurship competence framework*. European Commission Joint Research Centre Science for Policy Report. Publication Office of the European Union. <http://doi.org/10.2791/593884>.
3. Baruk, A. I. & Goliszek, A. (2018). Associations with the university as an employer: Opinions of women and men representing young potential employees. *Marketing of Scientific and Research Organizations*, 2(28), 19–42. <http://doi.org/10.14611/MINIB.28.06.2018.08>.
4. Del Carpio, X., Kupets, O., Muller, N. & Olefir, A. (2015). *Skills for a Modern Ukraine: Launch event*. World Bank Group. Pozyskano z <http://hdl.handle.net/10986/25741>
5. European Commission (2018). *Annex to the proposal for a council recommendation on key competences for lifelong learning*. Pozyskano z <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>
6. Figueroa-Rodríguez, B., Figueroa-Sandoval, B. & Figueroa-Rodríguez, K. A. (2012). Competence training in higher education: the case of the technological master "Prestación De Servicios Profesionales" from The Colegio De Postgraduados (México). *Procedia — Social and Behavioral Sciences*, 46, 2389–2393. <http://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.490>
7. Gabinet Ministrów Ukrainy. Dekret z 12 czerwca 2019 r. nr 509. *O poprawkach do załącznika do uchwały Gabinetu Ministrów Ukrainy z 23 listopada 2011 No. 1341*. Pozyskano z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2019-%D0%BF/paran5#n5>
8. General Assembly of the United Nations (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*, Resolution No. 70/1. Pozyskano z https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf
9. Khoruzhaya, L. L. (2007). A competency-based approach to education: A retrospective view of the development of an idea. *Pedagogical education: theory and practice: collection of scientific papers. Series "Psychology. Pedagogy"*, (7), 202.
10. Lee, J. W. & Lee H. (2016). Human capital in the long run. *Journal of Development Economics*, 122, 147–169. <http://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2016.05.006>

11. Lysytsia, N., Martynenko, M., Bielikova, N., Gron, O. & Us, M. (2019). Directions of social partnership of employers and universities in the sphere of economic education in Ukraine. *Entrepreneurship and Sustainability*, 7(1), 336–352. [http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4\(16\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4(16))
12. OECD (2005). *The definition and selection of key competencies. Executive Summary*. Paris: OECD.
13. Pluta-Olearnik, M. (2019). New generations of students from the perspective of co-creating values at the university. *Marketing of Scientific and Research Organizations*, 4(34), 1–20. <http://doi.org/10.2478/minib-2019-0049>
14. Prawo Ukrainy. O edukacji. Informacja Rady Najwyższej (WWR), 2017, No. 38–39, s. 380. Pozyskano z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
15. Prawo Ukrainy. O szkolnictwie wyższym nr 1556-VII z 1.07.2014. Informacja Rady Najwyższej (WWR), 2014, No. 37–38, Art. 2004. Pozyskano z <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
16. Prawo Ukrainy. O zmianach w niektórych ustawach Ukrainy dotyczących poprawy działalności edukacyjnej w dziedzinie szkolnictwa wyższego. Informacja Rady Najwyższej Ukrainy (WWR), 2020, No. 24, s.170. Pozyskano z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20/>
17. Pukala, R., Lysytsia, N. M., Prytychenko, T. I. & Gron, O. V. (2018). Marketing of economic educational services in Ukraine and Poland. *Business Inform*, (9), 77–85.
18. Pyvovarov, V. M. (2019). *Communicative competence in the moral and legal education of a lawyer's personality: Contradictions of the interaction of morality and law in modern Ukrainian society*. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kharkiv, Ukraine: Yaroslav Mydryi National Law University.
19. The Bloomberg Innovation Index (2015). Pozyskano z <https://www.bloomberg.com/graphics/2015-innovative-countries/>
20. The concept of training specialists in dual education in Ukraine. (2018). Pozyskano z <http://www.uam.in.ua/upload/medialibrary/3fb/3fb2c5c519f60251581d83fc2c139b61.pdf>
21. Tuning Educational Structures in Europe. Pozyskano z [http://www.owwz.de/glossar.html?&L=2&tx_sfbolognaglossar_pi1\[s\]=RU&tx%20%20_sfbolognaglossar_pi1\[uid\]=52](http://www.owwz.de/glossar.html?&L=2&tx_sfbolognaglossar_pi1[s]=RU&tx%20%20_sfbolognaglossar_pi1[uid]=52)
22. Vnukova, N. M. & Achkasova, S. A. (2009). Competent approach in providing quality educational services in the preparation of students of educational and qualification level "Master". *New Collegium*, (6), 26–32.
23. Weinert, F. E. (2001). Concept of competence: A conceptual clarification. W: D. S. Rychen & L. H. Salganik (Eds), *A Contribution of the OECD Program Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations Definition and Selection of Key Competencies*. Gottingen: Hogrefe & Huber. <http://doi.org/10.1.1.111.1152> &rep=rep1&type=pdf
24. World Economic Forum (2018). *The global competitiveness report 2018*. Pozyskano z <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/>

Prof. Nataliya Vnukova, Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny im. Simona Kuzneta w Charkowie, Wydział Bankowości i Usług Finansowych, Ukraina — Honorowy Ekonomista Ukrainy, doktor ekonomii. Jej zainteresowania badawcze obejmują problematykę kompetencyjnego podejścia do szkoleń, innowacyjnego podejścia do przedsiębiorczości, monitoringu finansowego, marketingu usług finansowych.

Dr Svitlana Achkasova, prof. nadzw., Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny im. Simona Kuzneta w Charkowie, Wydział Bankowości i Usług Finansowych, Ukraina — jej zainteresowania badawcze obejmują problematykę podejścia kompetencyjnego, zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego.

Dr Maryna Us, prof. nadzw., Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny im. Simona Kuzneta w Charkowie, Wydział Ekonomii i Marketingu, Ukraina — jej zainteresowania badawcze obejmują problematykę marketingu usług edukacyjnych, przedsiębiorczości społecznej i partnerstw przedsiębiorstw oraz marketingu międzynarodowego.

Dr Vasiliy Pyvovarov, prof. nadzw., Narodowy Uniwersytet Prawa im. Jarosława Mudryja, Wydział Kulturoznawstwa, Ukraina — adiunkt na Wydziale Kulturoznawstwa. Jego zainteresowania badawcze obejmują problematykę kształcenia specjalistów zgodnie z podejściem kompetencyjnym, języka prawa, współczesnych zagadnień językoznawstwa oraz rozwoju uczelni wyższych.